

Richard Overy este un renumit profesor de istorie modernă și contemporană la University of Exeter. A scris și a publicat mai bine de douăzeci de cărți despre cele două războaie mondiale și, mai cu seamă, despre perioada interbelică, inclusiv volumele bine primite de specialiști și de publicul larg *Why the Allies Won*, *Russia's War* și, mai de curând, *The Dictators: Hitler's Germany and Stalin's Russia*, acesta din urmă câștigător al Wolfson Prize în 2005. Una dintre cele mai recente contribuții ale sale în acest domeniu este *The Morbid Age: Britain between the Wars*, apărută în 2009.

RICHARD OVERY

1939

NUMĂRĂTOAREA INVERSĂ

EUROPA ÎNAINTE DE AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

*Traducere din limba engleză de
Anamaria Schwabb*

București
2019

CUPRINS

Prefață	5
Prolog	
POLONIA, GERMANIA	
ȘI STATELE VEST-EUROPENE	7
Capitolul 1. TIMPUL SE SCURGE	26
Capitolul 2. POLONIA PRINSĂ	
LA MIJLOC	53
Capitolul 3. RĂZBOI LOCAL	
SAU MONDIAL?	83
Capitolul 4. EȘECUL EFORTURILOR	
PENTRU PACE	108
Concluzie	
DE CE RĂZBOI?	131
Note	147
Index	185

Capitolul 1

TIMPUL SE SCURGE

24–26 august 1939

Războiul ar fi trebuit să înceapă în dimineața zilei de 26 august, odată cu invadarea Poloniei de către Germania. Hitler ordonase ca pregătirile intense pentru mobilizare făcute pe întreg parcursul lunii august să fie ținute, pe cât posibil, secrete. El a insistat și ca măsurile de mobilizare a civililor să nu fie încă puse în practică și să nu fie declarată oficial pregătirea pentru starea de război. Pe 24 august, în urma negocierilor cu Uniunea Sovietică, încununate de succes, Hitler a ordonat începerea unui atac în dimineața zilei de 26 august. Primele formațiuni germane începuseră să se deplaseze în direcția graniței poloneze încă de pe 19 august și, patru zile mai târziu, se aflau pe poziții, sub litera de cod „A”. Transferul celui de-al doilea val de formațiuni militare, purtând numele de cod „mișcarea Y”, a început în seara zilei de 24 august, odată ce s-a confirmat data atacului. Arme, soldați și personal SS au fost introduse ilegal în Danzig, ca orașul să poată fi capturat încă de la începutul operațiunilor.¹

Unele dintre formațiunile militare germane au ocupat poziții la câțiva kilometri distanță de graniță, iar altele au așteptat ordinul de a se pune în mișcare în clădirile unor depozite și în barăci, cu ranițele gata făcute: în total 1,5 milioane de oameni. De partea cealaltă a frontierei, în Polonia, mobilizările au continuat cu mare discreție, pentru a se evita provocările inutile. Pe 23 august, tuturor unităților armate din Coridorul Polonez, din Silezia Superioară și dintr-o mare parte a vestului Poloniei li s-a ordonat mobilizarea generală. Au fost de asemenea mobilizate forțele aeriene, apărarea antiaeriană și toate unitățile de rezerviști. Totuși, dacă germanii ar fi atacat pe 26 august, apărarea poloneză ar fi fost și mai slab pregătită decât s-a dovedit a fi o săptămână mai târziu.²

Hitler voia ca, de data aceasta, să nu mai rateze ocazia de a începe războiul care-i fusese refuzat cu un an înainte, în timpul crizei cehe, și care devenise acum un pariu mai puțin riscant grație Pactului de neagresiune germano-sovietic. Hitler se stabilise pe timpul verii la Berchtesgaden, nu în Berlin. Goebbels a luat prânzul cu el acolo, pe 24 august, și l-a găsit într-o stare de spirit excelentă. „Îl admir iar și iar pentru rezistența lui nervoasă”, și-a notat el în jurnal. Goebbels a zburat după aceea înapoi la Berlin, unde se aflase deja că Marea Britanie își va ține promisiunea față de Polonia. „Războiul nervilor a ajuns la apogeu... știri neliniștitoare de pretutindeni”, a scris el în jurnal. A lucrat până noaptea târziu și, după aceea, n-a mai reușit să adoarmă ore întregi.³ Hitler s-a întors și el la Berlin în aceeași seară pentru a coordona,

din capitală, războiul. A doua zi trebuia să dea ordinul de începere a atacului împotriva Poloniei. Pe 25 august, la amiază, Goebbels l-a vizitat din nou pe Hitler, care i s-a părut „foarte hotărât și calm“. Acesta i-a cerut să pregătească două proclamații, una pentru poporul german și alta pentru partid, amândouă urmând să fie transmise la radio de îndată ce războiul va fi început.⁴ La 3.02 după-amiază a dat ordinul începerii marșului; atacul trebuia să pornească la 4.30 în dimineața zilei următoare. Dar mai târziu, la 7.30 seara, în timp ce formațiunile militare își ocupau deja pozițiile, Hitler a anulat, dintr-odată, totul. Au urmat ore întregi de disperare – ordinul fusese comunicat întregii structuri militare, ca nu cumva să aibă loc vreo acțiune militară la întâmplare, a doua zi dimineața. Comandamentul militar german sosise deja la noul sediu central din buncărul din localitatea Zossen, la sud de Berlin, unde a găsit un „haos“ total – lipseau și proviziile, și mașinile de scris, și telefoanele. Ei au fost înștiințați de ordinul de anulare a acțiunii militare abia în jurul orei 10.00 seara.⁵ Un mic atac al parașutiștilor germani tot a avut loc în dimineața zilei următoare, în trecătoarea Jablonkow, la granița slovacopolonă, dar polonezii au crezut că era doar o hărțuială fără însemnătate, ca și altele petrecute în timpul săptămânilor din urmă, și n-au făcut nici un efort să-i gonească pe intruși.

În cazul în care atacul ar fi survenit pe 26 august, e greu de spus dacă ar fi izbucnit un conflict general, cu două sau trei zile mai târziu, așa cum urma să se întâmple la începutul lui septembrie. E la fel de greu

de înțeles ce anume l-a făcut pe Hitler să se răzgândească. Era, poate, neliniștit la gândul că s-ar fi putut repeta scenariul anului anterior, când fusese forțat să abandoneze ideea de război și să accepte participarea la o conferință internațională. Avea pe atunci funcția de comandant suprem al forțelor armate, poziție pe care o ocupase în februarie 1938 cu intenția de a-și lua foarte în serios rolul de dictator militar. În 1938, părerea generală era că își pierduse din prestigiu din cauza deciziei luate la München. Și totuși, în august 1939 ezitase din nou. „Adolf s-a intimidat“, le-a spus un tânăr soldat german camarazilor săi când le-a parvenit vestea anulării bruște a acțiunilor militare din Polonia.⁶

Ezitarea subită a lui Hitler se datorează, de fapt, cursului pe care îl luaseră evenimentele în cele două zile de după încheierea Pactului germano-sovietic. Hitler sperase că pactul va provoca prăbușirea axei polonezo-britanico-franceze și îi va permite Germaniei să înceapă un atac rapid, precis localizat și cu sorți majori de izbândă asupra Poloniei, atac la care țările vest-europene să nu poată riposta eficient. Însă vestea reconcilierii germano-sovietice a avut un impact mult mai mic asupra opiniei publice britanice și franceze decât se aștepta Hitler; a fost un șoc serios mai degrabă pentru acei simpatizanți comuniști care avuseseră încredere în protestele lui Stalin referitoare la securitatea colectivă și care erau acum nevoiți să decidă ce poziție vor adopta. De altfel, serviciile de spionaj din Marea Britanie și din Franța alertaseră deja ambele guverne cu privire la posibilitatea unui

acord între cei doi inamici situați pe poziții ideologice opuse și, cu toate că liderii țărilor vest-europene rămăseseră sceptici în această privință, n-au fost surprinși de el. Informații secrete detaliate au fost trimise la Paris în seara zilei de 21 august, iar în ziua următoare, TASS, agenția sovietică de presă, a anunțat că Ribbentrop urma să zboare la Moscova în aceeași seară pentru o întrunire cu conducerea sovietică, întâlnire ce trebuia să aibă loc pe 23 august.⁷ Se știa cu destulă precizie și data atacului german asupra Poloniei. Un agent secret britanic aflat în Germania, comandorul Malcolm Christie, fost atașat militar în aviație, întocmea regulat rapoarte complete pentru Sir Robert Vansittart, subsecretarul permanent al Ministerului Afacerilor Externe, pensionar în momentul acela, care, la rândul lui, înainta rapoartele guvernului. Încă din iunie 1939, Christie a transmis informații despre mobilizarea germană care urma să înceapă pe 1 august și să se încheie până pe 27 a aceleiași luni; pe 17 august, Christie, ale cărui surse includeau ofițeri de rang superior și oficialități germane ostile lui Hitler, a raportat că declanșarea acțiunii fusese programată să aibă loc la o dată neprecizată, între 25 și 28 august. Informația corespundea și datelor deținute de serviciile de spionaj franceze, date furnizate de agentul ceh „A-54” care îi informase pe francezi că ziua atacului va fi 26 august.⁸ Pe 19 august, Halifax i-a transmis informația lui Chamberlain, care se afla în vacanță, la pescuit, în localitatea Lairg din Scoția. A doua zi, Chamberlain s-a întors la Londra,

neștiind dacă să-și continue sau nu vacanța, câteva zile mai târziu.⁹

Chamberlain nu a fost singurul forțat să își întrerupă sejurul. Halifax s-a întors și el pe 19 august din Yorkshire, în timp ce ministrul de război britanic, Leslie Hore-Belisha, s-a înapoiat de la Cannes pe 22 august. Cu o zi mai târziu, regele George al VI-lea a trebuit să renunțe la rândul lui la partida de vânătoare de la castelul Balmoral, Scoția, ca să afle că Chamberlain convocase deja Parlamentul pentru data de 24 august, fără să-i fi cerut aprobarea. Regele a fost foarte dezamăgit că a trebuit să renunțe la partida aceea excelentă de vânătoare (împușcaseră deja 1 600 de perechi de potârniche): așteptase cu atâta nerăbdare vânătoarea din săptămâna aceea..., i-a spus el ambasadorului britanic în Egipt, câteva zile mai târziu. „Să-l ia naiba pe nemernicul ăsta de Hitler care a stricat tot.”¹⁰ Chamberlain i-a comunicat regelui că a convocat de urgență întrunirea parlamentară ca o consecință a Pactului germano-sovietic, dar că „poziția lor rămânea oricum aceeași”. I-a cerut regelui ca, până la sfârșitul zilei următoare, să aprobe oficial Legea Forțelor Armate (Apărării) pentru situații de urgență, care-i permitea guvernului să publice atât de necesarele Reglementări ale Apărării cu autoritatea unei legi.¹¹ Legislația, care trebuia să treacă prin Parlament într-o singură zi, ca un tăvălug, după cum își dorea Chamberlain, a provocat imediat dispute. Liderii sindicatelor se temeau că proiectul de lege putea fi folosit pentru a interzice grevele, pentru a începe recrutarea lucrătorilor din industrie și pentru a închide gura presei, și a trebuit ca ministrul

de interne să le dea asigurări **expres** că se înșelau. Partidul Laburist dorea ca măsura luată să fie doar temporară, cerința cu care Chamberlain a fost de acord. Conducerea Partidului Liberal a adus obiecții prevederii din Clauza 6 care stipula ca trădătorii să fie împușcați mai degrabă decât spânzurați, iar Chamberlain a trebuit să accepte și obiecțiile liberalilor din dorința de a grăbi votarea proiectului de lege.¹²

Aceasta a fost doar una dintre multele pregătiri făcute în așteptarea izbucnirii unui posibil război, pregătiri începute încă înainte de semnarea Pactului germano-sovietic. Chamberlain a refuzat să aprobe mobilizarea generală pe care și-o doreau ministrul de război și șefii serviciilor militare, de teamă că, așa cum se întâmplase și în 1914, aceasta va fi folosită ca pretext de alte state ce vor începe la rândul lor mobilizările în semn de ripostă; dar pe 22–23 august s-a autorizat prima etapă a înrolării „grupurilor importante” de populație în centre ale personalului militar, în posturi de comandă și în unități antiaeriene, iar pe 24 august s-a ordonat ca toate pozițiile apărării antiaeriene și de coastă să fie mobilizate, ceea ce a însemnat mai mult de 120 000 de oameni.¹³ S-au făcut primii pași pentru pregătirea statutului de membru al unui cabinet de război care, la sfatul lordului Hankey, secretarul fostului cabinet, trebuia să-l includă pe Winston Churchill, pentru a satisface așteptările publice, dar nu și pe David Lloyd George, prim-ministru din 1916 până în 1922, pentru că Hankey nu avea încredere în acesta din urmă.¹⁴ Chiar înainte ca pactul să devină o certitudine, Chamberlain a decis să-l

prevină pe Hitler că acțiunile lui nu vor influența în nici un fel obligațiile britanicilor față de polonezi, obligații pe care guvernul „era hotărât să le ducă la îndeplinire”. A făcut apel și la poporul german să accepte un armistițiu și un dialog real între Germania și Polonia. Două zile mai târziu, în Parlament, dat fiind „pericolul iminent al războiului”, Chamberlain și-a reluat promisiunea de a respecta, fără nici o rezervă, angajamentele luate față de Polonia, „astfel încât guvernul german să nu mai aibă nici o îndoială în această privință”.¹⁵ Discursul nu a fost însă prea captivant („parcă era rezumatul unui caz de crimă făcut de un medic legist”, după cum s-a exprimat parlamentarul Harold Nicolson), dar starea de spirit a Camerei Comunelor era diferită de cea care precedase conferința internațională de la München, așa cum și-a notat un alt parlamentar. „Teama” dispăruse, susținea parlamentarul, și fusese înlocuită de o vigilență ascuțită „față de orice semn de slăbiciune” în ceea ce privea reacția britanicilor.¹⁶

În Franța, veștile despre pact au stârnit o dezamăgire profundă, întrucât guvernul francez avusese întotdeauna mai multă încredere decât britanicii în posibilitatea unei alianțe cu sovieticii. Dar, ca și în Marea Britanie, predomina sentimentul că această alianță făcea războiul și mai probabil. „Aproape toți politicienii sunt convinși că va fi război”, scria un angajat al Ministerului francez al Afacerilor Externe pe 24 august. „Din ce în ce mai puțini oameni cred că Hitler se va retrage. Iar intransigenții au acceptat ideea de război nu numai cu neplăcere, ci și cu furie.”¹⁷ Cu

toate acestea, în cadrul conducerii statului francez existau mai multe disensiuni decât existau, la același nivel, în Marea Britanie. Ministrul de externe, Georges Bonnet, un intrigant ambițios, recrutat de Daladier în 1938 pentru a-l împiedica să pună bețe în roate guvernului din poziția sa de parlamentar, era un pacifist convins. Luptase în Primul Război Mondial și fusese rănit; în plus, își pierduse și niște frați în aceeași conflagrație. Dezaproba în mod evident diplomația germană și își reafirma angajamentul față de Polonia ori de câte ori era necesar; însă în același timp era convins că garanția oferită Poloniei reprezenta pentru Franța o obligație imposibil de îndeplinit și căuta să găsească o ieșire din această situație. S-a gândit că Pactul germano-sovietic era chiar ocazia pe care o aștepta. La o întrunire a Consiliului Apărării Naționale, convocată pe 23 august ca reacție față de alianță, Daladier a întrebat conducerea celor mai importante trei servicii militare dacă Franța putea, în momentul acela, să se implice într-un război; spre neplăcerea evidentă a lui Bonnet, conducătorii armatei de uscat și ai marinei au afirmat că forțele militare franceze și pregătirile făcute erau adecvate începerii războiului. Șeful forțelor aeriene franceze era mai pesimist, dar ministrul francez al aviației a adăugat atunci că, deși forțele aeriene franceze erau inferioare celor germane, se făcuse destul pentru a-i permite Franței să se implice în război. În cadrul unei întruniri de cabinet în ziua următoare, Bonnet a susținut că circumstanțele se modificaseră între timp atât de mult încât nu-și mai puteau onora garanția față de

Polonia, chiar dacă Franța ar fi putut participa la război.¹⁸ Majoritatea membrilor cabinetului se opuneau ideii unui al doilea München, inclusiv Daladier, căruia îi dis plăcea profund ideea de război, dar care ajunsese să considere războiul inevitabil în condițiile în care Germania nu putea fi convinsă să bată în retragere. Totuși, în săptămâna care a urmat, Bonnet a încercat în continuare să saboteze hotărârea statelor vest-europene de a lupta; în același timp, Daladier autoriza deja pașii necesari pentru o mobilizare preliminară a Franței, planificată pe 24 august.

Reasumarea angajamentului față de Polonia nu mai necesită explicații; totuși, s-a sugerat atât de des că Chamberlain, Halifax și Daladier au jucat rolul unor reconciliatori care căutau să evite obligațiile pe care și le asumaseră, încât fermitatea reînnoită a hotărârii lor necesită unele explicații în plus. S-ar putea argumenta că dispăruseră mulți dintre factorii care împiedicaseră un răspuns mai ferm în cazul crizei cehe din anul anterior. Și Marea Britanie, și Franța crescuseră ritmul reînarmărilor în 1939, mai ales al celor aeriene. „Putem face față conflictului“, i-a spus generalul Gamelin, comandantul-șef al armatei franceze, lui Daladier în august 1939; „le suntem egali în privința echipamentului militar“.¹⁹ Șeful personalului militar britanic a destăinuit în jurnalul său personal că doar războiul îl mai putea opri pe Hitler în momentul acela, după părerea lui: „Trebuie să înceapă războiul. Iar noi nu putem pierde“.²⁰ Diferența dintre capacitatea militară a statelor vest-europene și a Germaniei era mult mai mică decât s-ar putea crede;